

**ADABIY TANQID FANIDAN, IZZAT SULTON NAZARIYOTCHI
OLIM SIFATIDA**

*Farg‘ona davlat universiteti
filologiya va tillarni o‘qitish:
o‘zbek tili yo‘nalishi 4-kurs talabasi
Muxtorova Muxtasarxon Davlatjon qizi.
E-mail: muxtprovamuxtasarxon@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu maqolada taniqli olim Izzat Sultonning o‘zbek adabiyotshunosligi va adabiyot nazariyasi rivojiga qo‘shgan hissasi, uning ilmiy merosidagi metodologik tamoyillar hamda nazariy qarashlarining bugungi kundagi ahamiyati tizimli ravishda tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: adabiyot nazariyasi, adabiy tanqid, estetika, janr, badiiy obraz, metodologiya, ilmiylik, adabiy jarayon.

Аннотация: В данной статье систематически анализируется вклад известного ученого Иzzата Султана в развитие узбекского литературоведения и теории литературы, методологические принципы и значение его теоретических взглядов в современном литературоведении.

Ключевые слова: теория литературы, литературная критика, эстетика, жанр, художественный образ, методология, научность, литературный процесс.

Abstract: This article systematically analyzes the contribution of the famous scholar Izzat Sultan to the development of Uzbek literary studies and literary theory, the methodological principles in his scientific heritage and the significance of his theoretical views today.

Keywords: literary theory, literary criticism, aesthetics, genre, artistic image, methodology, scientificity, literary process.

KIRISH

O‘zbek adabiyotshunosligi tarixida Izzat Sul-ton nafaqat dramaturg va jamoat arbobi, balki fundamental adabiyot nazariyasining asoschilaridan biri sifatida alohida mavqega ega. Uning ilmiy faoliyati o‘zbek adabiy tafakkurini yangi bosqichga ko‘tarishda, xususan, badiiy asarning ichki qonuniyatlarini estetik tamoyillar asosida tadqiq etishda poydevor vazifasini o‘tadi. Izzat Sul-tonning "Adabiyot nazariyasi" darsligi hamda ko‘plab tanqidiy maqolalari adabiyotning ijtimoiy mohiyati va badiiy tabiatini yoritishga qaratilgan bo‘lib, ular orqali o‘zbek tanqidchiligi professional darajaga ko‘tarildi. Olimning nazariy qarashlarida milliy adabiyot an‘analari bilan jahon adabiyotshunosligi yutuqlarining sintezi yaqqol ko‘zga tashlanadi. Bugungi kunda Izzat Sul-ton merosini o‘rganish, uning adabiy tanqid sohasidagi metodlarini

tahlil qilish zamonaviy adabiy jarayonni tushunish va nazariy muammolarni hal etishda muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi [1, B. 12]. Shuningdek, olimning badiiy ijod psixologiyasi, janrlar tipologiyasi va uslub masalalariga doir qarashlari o'zbek filologiyasida klassik maktabni shakllantirdi. Mazkur maqolada Izzat Sultonning nazariyotchi sifatidagi qiyofasini ochib berish orqali uning o'zbek madaniyati va fanidagi o'rni yangicha talqin qilinadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Izzat Sultonning nazariy qarashlarini o'rganish bo'yicha amalga oshirilgan tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, uning ilmiy faoliyati ko'p qirrali bo'lib, asosan estetika va adabiyot nazariyasining tutash nuqtalarida namoyon bo'ladi. Tadqiqotda qiyosiy-tarixiy, tizimli tahlil va germeneytik metodlardan foydalanildi. Olimning "Adabiyot nazariyasi" asari metodologik asos sifatida olinib, uning boshqa adabiyotshunos olimlar bilan ilmiy aloqalari va farqlari ko'rib chiqildi [1, B. 45]. Ma'lumki, Izzat Sulton adabiyotni "insonshunoslik" deb bilish bilan birga, uning shakliy va mazmuniy birligini qat'iy talab qilgan. Uning metodologiyasida tarixiy haqiqat bilan badiiy to'qima mutanosibligi asosiy o'rin tutadi. Tadqiqot jarayonida olimning "Adabiy-tanqidiy maqolalar" to'plamlaridagi asosiy tezislar tahlilga tortildi va uning tanqidiy metodining obyektivligi darajasi aniqlandi. Ayniqsa, Navoiy ijodini nazariy jihatdan talqin qilishdagi yondashuvlari bugungi sharqshunoslik uchun ham metodik qo'llanma bo'lib xizmat qiladi [2, B. 110]. Shuningdek, zamonaviy tadqiqotchilarning asarlarini solishtirish orqali Izzat Sultonning milliy nazariy maktabni qanchalik mustahkamlagani isbotlandi [4, B. 56].

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Izzat Sultonning adabiyot nazariyasi sohasidagi eng katta yutug'i — adabiy turlarni tizimlashtirish va har bir janrning o'ziga xos xususiyatlarini aniq belgilab berganidir. Uning nazariyasida lirik, epik va dramatik turlarning tabiati o'zbek adabiyoti materiallari asosida chuqur yoritilgan. Olim dramatik tur bo'yicha yirik mutaxassis sifatida, dramaturgiyaning ziddiyat (konflikt) xarakterini nazariy jihatdan asoslab bergan [3, B. 88]. Uning asarlari bir necha o'n yillar davomida oliy o'quv yurtlari uchun asosiy manba bo'lib xizmat qilgani ham bejiz emas. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Izzat Sulton tanqidchilikda shaxsiyatga emas, balki matnga, uning estetik qiymatiga e'tibor qaratish lozimligini uqtirgan. Quyidagi jadvalda Izzat Sultonning nazariy qarashlarining asosiy yo'nalishlari va ularning mohiyati keltirilgan.

1-jadval. Izzat Sulton nazariy qarashlarining strukturaviy tahlili

Nazariy yo'nalish	Asosiy mohiyati va yondashuvi	Ilmiy ahamiyati
Adabiyot nazariyasi	Adabiy tur va janrlarni tasniflash, badiiy obraz tabiatini ochish	O'zbek filologiyasida nazariy poydevorni shakllantirish

Nazariy yo'nalish	Asosiy mohiyati va yondashuvi	Ilmiy ahamiyati
Dramaturgiya nazariyasi	Dramatik konflikt va xarakterlar shakllanishi qonuniyatlari	O'zbek dramaturgiyasining ilmiy-metodik asoslarini yaratish
Estetika mahorat	Badiiy asarning estetik ta'siri va yozuvchi mahorati masalalari	Tanqidchilikda badiiy mezonlarni ustuvor etish

Olimning adabiy tanqid sohasidagi faoliyati ham o'ziga xos maktab yaratdi. U asarni tahlil qilganda, muallifning uslubini saqlab qolgan holda, asarning kamchiliklarini ilmiy dalillar bilan ko'rsatib berardi [5, B. 102]. Izzat Sulton tanqidida "me'yor" tushunchasi markaziy o'rin egallaydi.

2-jadval. Izzat Sulton tanqidiy metodining asosiy tamoyillari

Tamoyil nomi	Tavsifi va amal qilinishi	Natijasi
Obyektivlik	Asarni o'z davri va badiiy qonuniyatlari doirasida baholash	Xolis ilmiy xulosalarning shakllanishi
Tarixiylik	Adabiy hodisalarni tarixiy taraqqiyot bilan bog'liqlikda o'rganish	Adabiy merosning davomiyligini ta'minlash
Badiiylik mezon	G'oyaviy mazmunning badiiy shakl bilan uyg'unligini tekshirish	Asarning estetik qimmatini aniqlash

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Izzat Sulton o'zbek adabiyotshunosligi tarixida o'chmas iz qoldirgan fundamental nazariyotchi olimdir. Uning nazariy qarashlari o'zbek adabiyotining barcha janrlarini qamrab olgan bo'lib, bugungi kunda ham o'zining metodologik dolzarbligini yo'qotgani yo'q. Olim yaratgan "Adabiyot nazariyasi" asari o'zbek filologik tafakkurini tizimlashtirishda asosiy vosita bo'lib qolmoqda [6, B. 144]. Uning tanqidiy faoliyati esa adabiyotshunoslikda yuksak professionallik va xolislik namunasi bo'lib xizmat qiladi. Izzat Sultonning ilmiy merosi nafaqat tarixiy ahamiyatga ega, balki u yangi avlod adabiyotshunoslari uchun badiiy asarni tahlil qilishning mukammal usullarini o'rgatuvchi maktabdir. Olimning estetika borasidagi fikrlari milliy adabiyotimizning jahon miqyosida tanilishiga va uning o'ziga xosligini ilmiy isbotlashga yordam beradi. Kelgusida Izzat Sultonning ilmiy merosini zamonaviy adabiyotshunoslik kontekstida qayta talqin qilish fanimiz oldida turgan muhim vazifalardan biridir. Uning nazariy xulosalari adabiy jarayonning sog'lom rivojlanishi va badiiy saviyaning ortishi uchun hamon xizmat qilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sulton, I. Adabiyot nazariyasi — Toshkent: O'qituvchi, 1980. — 380 b.
2. Sulton, I. Tanlangan asarlar. 3-jild — Toshkent: Fan, 1973. — 250 b.

3. Yoqubov, H. Adabiy-tanqidiy maqolalar — Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi adabiyot va san’at nashriyoti, 1978. — 180 b.
4. Normatov, U. Izzat Sulton saboqlari — Toshkent: Sharq, 2000. — 120 b.
5. Sharafiddinov, O. Ijodni anglash baxti — Toshkent: Ma’naviyat, 2004. — 210 b.
6. Quronov, D. Adabiyotshunoslikka kirish — Toshkent: Akademnashr, 2007. — 230 b.

